Мельник Оксана Вікторівна, доцент кафедри кримінального процесу, Національна академія внутрішніх справ, Київ, Україна, https://orcid.org/0000-0003-1805-830X

Гаврилюк Людмила Володимирівна, доцент кафедри кримінального процесу, Національна академія внутрішніх справ, Київ, Україна, https://orcid.org/0000-0002-9441-4073

Тринога Тетяна Миколаївна, здобувач вищої освіти Національної академії внутрішніх справ, Київ, Україна, https://orcid.org/0009-0009-9617-8156

Melnyk Oksana Viktorivna, Associate Professor of the Department of Criminal Procedure, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine, https://orcid.org/0000-0003-1805-830X

Havryliuk Liudmyla Volodymyrivna, Associate Professor of the Department of Criminal Procedure, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine, https://orcid.org/0000-0002-9441-4073

Trynoha Tetiana, Higher education student at the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine, https://orcid.org/0009-0009-9617-8156

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОКАЗУВАННЯ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

MORAL AND ETHICAL PRINCIPLES OF EVIDENTIARY PROOF AT THE PRE-TRIAL INVESTIGATION STAGE IN CRIMINAL PROCEEDINGS INVOLVING MINORS

Анотація

У статті досліджено морально-етичні засади доказування на стадії досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. Розглянуто особливості доказування з урахуванням вікових та психологічних характеристик дитини, а також необхідність забезпечення її прав, гідності та найкращих інтересів. Особливу увагу приділено етичним вимогам до проведення процесуальних дій, запобіганню психологічному тиску та повторній травматизації неповнолітніх. Обґрунтовано значення участі психолога, педагога, законного представника та інших спеціалістів для забезпечення дружнього до дитини підходу під час досудового розслідування.

В роботі акцентовано увагу на політиці держави в сфері захисту прав дитини. Проаналізовано пілотний проєкт щодо участі психолога під час кримінального провадження. Окремо виокреслено Указ Президента України щодо невідкладних заходів із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства. Створено підгрунтя для подальших доробок із впровадження вивчення методики процесуального інтерв'ю за участю дитини як прогресивної складової кримінальних процесуальних відносин.

Ключові слова: доказування, досудове розслідування, неповнолітній, кримінальне провадження, морально-етичні засади, права дитини, психолог, процесуальне інтерв’ю, повторна травматизація, правосуддя дружнє до дитини, ювенальний слідчий.

Abstract

The article examines the moral and ethical principles of the evidentiary process during the pre-trial investigation stage of criminal proceedings involving

minors. It addresses the specific aspects of gathering and presenting evidence, taking into account the child's age and psychological characteristics, as well as the necessity of safeguarding their rights, dignity, and best interests. Particular attention is paid to ethical requirements for conducting procedural actions and to preventing psychological pressure and re-traumatization of minors. The article substantiates the importance of the involvement of psychologists, educators, legal representatives, and other specialists in ensuring a child-friendly approach throughout the pre-trial investigation.

The paper focuses on state policy regarding the protection of children's rights. It analyzes a pilot project concerning the involvement of a psychologist in criminal proceedings. Particular attention is paid to the Decree of the President of Ukraine on urgent measures to prevent and combat domestic and gender-based violence and to protect the rights of victims of such violence. The study lays the groundwork for further work on implementing the methodology of investigative interviewing involving children as a progressive element of criminal procedural practice.

Keywords: proving, pre-trial investigation, minor, criminal proceedings, moral and ethical principles, children's rights, psychologist, investigative interview, re-traumatization, child-friendly justice, juvenile investigator.

Постановка проблеми. Досудове розслідування кримінальних провадженнях за участю неповнолітнього потребує особливого підходу до здійснення доказування. Вікові та психологічні особливості дитини зумовлюють необхідність не лише дотримання процесуальних норм, а й забезпечення морально-етичних вимог під час проведення слідчих та інших процесуальних дій. Особливої актуальності набувають питання недопущення психологічного тиску, повторної травматизації, порушення приватності та інших негативних наслідків участі неповнолітнього у

кримінальному провадженні. У зв'язку, з цим важливим є визначення ефективних підходів до доказування, які б поєднували завдання кримінального провадження із належним захистом прав та найкращих інтересів дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для здійснення наукового пошуку було детально проаналізовано останні роботи сучасних вчених, що звертають особливу увагу на дітей під час саме кримінальних процесуальних відносин, оскільки окреслена тема є найбільш уразливішою для суспільства особливо на тлі воєнного стану в Україні. З цією метою найбільш актуальною є монографія М.В. Поповича у співавторстві «Допит малолітнього або неповнолітнього потерпілого» 2024 року [1] та низка робіт з акцентом на реалізацію моралі в кримінальному процесі щодо дитини незалежно від її статусу [2; 3]. Проте, питання моралі в кримінальних провадженнях за участю дітей кожного дня набуває рис динаміки та потребує постійного дослідження з урахуванням стрімкого росту різних видів злочинності проти дітей.

Мета статті. Як зазначали стародавні римляні: «Maxima debetur puero reverentia» (в пер. з *лат.* «*найбільшої пошани заслуговує дитина*»). Долучаючись до споконвічної мудрості метою нашої статті є дослідження морально-етичних засад доказування на стадії досудового розслідування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх, визначення особливостей їх реалізації під час проведення процесуальних дій та обґрунтування необхідності застосування підходів, що спрямовані на захист прав, гідності й найкращих інтересів дитини, а також умов, дружніх до дитини.

Виклад основного матеріалу дослідження. У кримінальному процесі доказування являється ключовим елементом механізму встановлення фактичних даних, від повноти та неупередженості якого залежить законність, обґрунтованість і справедливість рішень. Під час встановлення загального та

спеціального предмету доказування у кримінальних провадженнях за участю дитини вкрай важливо встановити ще додаткові, що стосуються потерпілої дитини (якщо кримінальне провадження за участю потерпілої дитини).

Як зазначено раніше, «жодного слова про особу потерпілого в КПК не сказано. А, між іншим, цілком даремно. Предмет доказування повинен бути розширений. Наразі, встановлення обставин, що могли свідчити про зміну поведінки, наявність дорослого «безпечного» друга, віктимної поведінки, впливу насильства, встановлення причин та умов скоєння протиправної поведінки щодо дитини можуть створити базу для превенції подібних правопорушень, а не лише допомогти справедливому розслідуванню та подальшому винесенню рішення судом по даному конкретному факту» [4, с. 892].

Для сфери кримінальних процесуальних відносин надто важливим є прицільне ставлення до дитини в бік його захисту. Закон завжди повинен захищати дитину незалежно від її статусу, умов та країни народження, кольору шкіри, батьків тощо.

До прикладу, починаючи з народження, навіть якщо дитина народилася у в'язниці, то відповідно до п. 28.1 Європейських пенітенціарних (в'язничних) правил цей факт у свідоцтві про народження не згадується, а в частині 1 «Основних принципів» зазначених Правил зазначається, що «позбавлення волі здійснюється у фізичних та *моральних умовах*, що забезпечують повагу до людської гідності та відповідають правилам» [5] .

Якщо закони стоять на захисті дитини вже з моменту її народження та настільки чутливо відносяться до місця народження та перебування, то, цілком явним є наступні кроки, що стоять на захисті суспільної моралі в частині захисту однієї конкретної дитинки.

Відповідно до положень ст. ст. 91, 485 КПК України, предмет доказування у справах щодо неповнолітніх включає як загальні обставини

(подія кримінального правопорушення, винність, наслідки тощо), так і спеціальні - вік особи, стан її здоров'я, рівень інтелектуального розвитку, умови виховання, вплив дорослих співучасників [6]. Доказування виступає водночас і процесуальною, і етичною категорією: процесуальною - тому що регулюється нормами КПК України, а етичною - має здійснюватися з дотриманням принципів гуманізму, поваги до честі та гідності особи. У випадку неповнолітніх ці дві складові поєднуються особливо тісно, адже будь-яке втручання держави в життя дитини повинно бути виправдане не лише законом, а й моральною необхідністю захисту її найкращих інтересів.

Суттєвим аспектом доказування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх є врахування вікової вразливості та психологічних особливостей дітей. Згідно з сучасними психологічними дослідженнями, неповнолітні є більш чутливими до тиску з боку авторитетних дорослих, схильні до навіювання та можуть змінювати свої показання під впливом страху, сорому або бажання «сказати те, що хочуть почути» дорослі.

Це підтверджується висновками міжнародних організацій, які вказують, що діти нерідко надають неправдиві свідчення через емоційний стрес або нерозуміння правових наслідків своїх слів [7, с. 67]. У зазначеному контексті доказування повинно ґрунтуватися на застосуванні підходів, орієнтованих на потреби дитини, з урахуванням її вікових та психологічних особливостей. Це передбачає використання зрозумілих і відповідних віку формулювань запитань, відмову від навідних, маніпулятивних чи психологічно тиснучих прийомів, а також залучення педагога або психолога до проведення відповідних процесуальних дій.

Згідно зі ст. 226 КПК України, допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря [6]. Залучення зазначених осіб має важливе не лише процесуальне, а й морально-етичне значення, оскільки

сприяє створенню безпечного для дитини середовища та врахуванню її вікових, психологічних і фізіологічних особливостей. При цьому законний представник, педагог, психолог або лікар мають бути належним чином поінформовані про свої права та обов'язки перед початком допиту. Вони мають право ставити неповнолітньому запитання у встановленому законом порядку та заперечувати проти запитань, які можуть негативно впливати на дитину.

Якщо неповнолітній має статус підозрюваного або обвинуваченого, додатковою обов'язковою гарантією є участь захисника. Таким чином, участь захисника спрямована насамперед на забезпечення права неповнолітнього на захист, тоді як залучення психолога, педагога, законного представника та, у відповідних випадках, лікаря покликане забезпечити належні умови комунікації та захист психічного і фізичного благополуччя дитини.

Також важливим є дотримання часових обмежень проведення допиту: допит малолітньої або неповнолітньої особи не може тривати без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день [6]. Така законодавча вимога має безпосередній морально-етичний зміст, оскільки спрямована на недопущення надмірного психоемоційного та фізичного навантаження на дитину під час отримання доказової інформації.

Не менш важливим є формування атмосфери довіри, під час якої дитині зрозуміло пояснюють мету проведення інтерв'ю, порядок його здійснення, її процесуальні права та передбачені законом гарантії безпеки.

Особливого значення морально-етичні вимоги набувають у випадках, коли неповнолітня особа є потерпілою або свідком кримінального правопорушення. У таких ситуаціях проведення процесуальних дій має бути спрямоване не лише на отримання необхідної для кримінального провадження інформації, а й на запобігання повторному переживанню

дитиною травматичної події. Необґрунтоване проведення декількох однотипних процесуальних дій, повторне відтворення неповнолітнім обставин правопорушення або необхідність неодноразово контактувати з різними представниками органів правопорядку можуть негативно впливати на психологічний стан дитини та, водночас, позначатися на якості отриманих показань.

У зв'язку з цим важливим є принцип мінімізації процесуального втручання у життя неповнолітнього. Слідчий, прокурор та інші уповноважені особи повинні оцінювати необхідність кожної процесуальної дії за участю дитини з позиції її мети, доцільності та можливого психологічного впливу. За можливості інформація, отримана під час однієї процесуальної дії, повинна використовуватися без необґрунтованого повторного звернення до неповнолітньої особи. Такий підхід відповідає не лише вимогам гуманного поводження з дитиною, а й сприяє збереженню достовірності доказової інформації.

Важливою морально-етичною засадою є також забезпечення конфіденційності відомостей, які стосуються особистого життя неповнолітнього. Під час досудового розслідування може збиратися інформація про сімейні обставини, стан здоров'я, психологічні особливості, навчання, взаємовідносини з однолітками та інші аспекти приватного життя дитини. Її поширення без належних правових підстав може завдати неповнолітньому додаткової психологічної шкоди, спричинити стигматизацію або негативне ставлення з боку оточення [7, с. 81[1]]. Тому поводження з такою інформацією має здійснюватися з особливою обережністю, із дотриманням вимог щодо захисту приватного життя та персональних даних.

1 Стандарти

Окремої уваги потребує питання професійної поведінки осіб, які здійснюють доказування. Етична поведінка слідчого, прокурора, захисника, педагога, психолога та інших учасників кримінального провадження повинна передбачати поважне ставлення до неповнолітнього незалежно від його процесуального статусу. Неприпустимими є прояви зневаги, осуду, залякування, нав'язування почуття провини або демонстрація недовіри до дитини [7, с. 83]. Особливо це важливо під час розслідування кримінальних правопорушень, у яких неповнолітній зазнав фізичного, психологічного чи сексуального насильства.

Значну роль у забезпеченні етичності доказування відіграє участь педагога або психолога. Їхнє залучення має забезпечувати не формальне дотримання процесуальних вимог, а створення належних умов для комунікації з дитиною. Відповідно до положень Указу Президента України «Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства»[8] з метою забезпечення додаткових процесуальних гарантій неповнолітнім особам при проведенні їх допиту, опитування під час кримінального провадження на базі моделі «Барнахус» були уведені два порядки, що регулюють питання залучення психологів до кримінальних проваджень за участю неповнолітніх, малолітніх осіб.

Перший Порядок реалізації пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги встановлює механізм визначення кандидатур психологів та процесуальний порядок залучення до кримінальних проваджень за участю неповнолітніх, малолітніх осіб [9]. Другий Порядок передбачає введення Координаційним центром з надання правничої допомоги реєстру психологів, які залучаються до кримінальних

проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги [10].

Висновки. Доказування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх має здійснюватися не лише відповідно до процесуальних норм, а й з дотриманням морально-етичних засад, спрямованих на захист прав, гідності та найкращих інтересів дитини. Особливого значення набуває врахування вікових і психологічних особливостей неповнолітнього під час проведення процесуальних дій, недопущення психологічного тиску та повторної травматизації. Важливими гарантіями є участь законного представника, психолога, педагога, а за необхідності лікаря, а для неповнолітнього підозрюваного - захисника.

Етичне та професійне проведення процесуального інтерв'ю як методики, що спрямована на мякий спосіб отримання інформації, також останнім часом набирає обертів в наукових колах. Як зазначають вчені, «в Україні процесуальне інтерв'ю ще не закріплене у законодавстві як окрема форма, проте його елементи можуть застосовуватися у межах допиту. Важливим завданням є підготовка слідчих та прокурорів, які мають навчитися працювати за новими стандартами» [11, с. 135], забезпечення конфіденційності й використання дружніх до дитини моделей правосуддя сприяють як захисту неповнолітнього, так і підвищенню достовірності отриманих доказів. Перспективним напрямом є подальший розвиток спеціальних методик роботи з дітьми та міждисциплінарної взаємодії під час досудового розслідування із активним посиленням ролі психолога.

Список використаних джерел:

1. Мельник О.В., Попович М.В. Допит малолітнього або неповнолітнього потерпілого: монографія / Попович М.В. Мельник О.В. –

Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2024. – 207 с. https://oldiplus.ua/osoblivosti-dopitu-malolitnogo-abo-nepovnolitnogo-poterpilogo/?srsltid=AfmBOoqCq4zaqiIPcHGKDGpLTMuG08ywCbwdw20kH-OkxxpfnqUoy6Z8.

2. Семотюк С.Д. Розвиток моральних засад доказування у кримінальному провадженні за участю неповнолітніх потерпілих в частині запровадження спеціалізації суддів у справах дітей. Право і суспільство. 2024. № 1. С. 234–239. DOI https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.1.35

3. Кулакова Н.В., Мельник О.В. Моральний вимір отримання доказової інформації в кримінальних провадженнях за участю неповнолітнього потерпілого в частині його права бути почутим. *Успіхи і досягнення у науці*. 2026. № 2 (24). С. 282—291: https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-2(24).

4. Мельник О.В., Семотюк С.Д. До питання визначення моральних засад предмету доказування у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх потерпілих. *Наукові перспективи.* 2024. № 1. С. 887-896. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-3(45)-887-896

5. Європейські пенітенціарні (в'язничні) правила : Рекомендації; Рада Європи від 12.02.1987 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text

6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

7. Стандарти правосуддя, дружнього до дитини, та їх втілення в Україні (кримінальний аспект). Звіт про результати моніторингу судових

процесів в Україні [Текст] / Координатор проектів ОБСЄ в Україні [та ін.]. — К. : [б. в.], 2021. — 128 с.

8. Про невідкладні заходи із запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, захисту прав осіб, які постраждали від такого насильства : Указ Президента України від 21.09.2020 № 398/2020 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/2020#Text

9. Порядок реалізації пілотного проєкту щодо залучення психологів до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні / міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги : наказ Міністерства юстиції України, Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України від 13 квіт. 2023 р. № 1326/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0247-23#Text

10. Порядок ведення Координаційним центром з надання правничої допомоги Реєстру психологів, які залучаються до кримінальних проваджень за участю малолітніх, неповнолітніх осіб через регіональні/міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги : наказ Міністерства юстиції України від 13 квіт. 2023 р. № 1326/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-23#Text

11. Мельник О.В., Попович М.В. Особливості проведення процесуального інтерв'ю під час розслідування військових кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2026. №93. С. 133-138. https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2026/03/93-part-5-1.pdf.

References

1. Melnyk O.V., Popovych M.V. Dopyt malolitnoho abo nepovnolitnoho poterpiloho: monohrafiia / Popovych M.V. Melnyk O.V. –

Odesa : Vydavnychyi dim «Helvetyka», 2024. – 207 s. https://oldiplus.ua/osoblivosti-dopitu-malolitnogo-abo-nepovnolitnogo-poterpilogo/?srsltid=AfmBOoqCq4zaqiIPcHGKDGpLTMuG08ywCbwdw20kH-OkxxpfnqUoy6Z8.

2. Semotiuk S.D. Rozvytok moralnykh zasad dokazuvannia u kryminalnomu provadzhenni za uchastiu nepovnolitnikh poterpilykh v chastyni zaprovadzhennia spetsializatsii suddiv u spravakh ditei. Pravo i suspilstvo. 2024. № 1. S. 234–239. DOI https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.1.35

3. Kulakova N.V., Melnyk O.V. Moralnyi vymir otrymannia dokazovoi informatsii v kryminalnykh provadzhenniakh za uchastiu nepovnolitnoho poterpiloho v chastyni yoho prava buty pochutym. Uspikhy i dosiahnennia u nautsi. 2026. № 2 (24). S. 282—291: https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-2(24).

4. Melnyk O.V., Semotiuk S.D. Do pytannia vyznachennia moralnykh zasad predmetu dokazuvannia u kryminalnykh provadzhenniakh za uchastiu nepovnolitnikh poterpilykh. Naukovi perspektyvy. 2024. № 1. S. 887-896. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-3(45)-887-896

5. Yevropeiski penitentsiarni (viaznychni) pravyla : Rekomendatsii; Rada Yevropy vid 12.02.1987 // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_032#Text

6. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : Kodeks Ukrainy; Zakon, Kodeks vid 13.04.2012 № 4651-VI // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

7. Standarty pravosuddia, druzhnoho do dytyny, ta yikh vtilennia v Ukraini (kryminalnyi aspekt). Zvit pro rezultaty monitorynhu sudovykh protsesiv v Ukraini [Tekst] / Koordynator proektiv OBSIe v Ukraini [ta in.]. — K. : [b. v.],

2021. — 128 s.

8. Pro nevidkladni zakhody iz zapobihannia ta protydii domashnomu nasylstvu, nasylstvu za oznakoiu stati, zakhystu prav osib, yaki postrazhdaly vid takoho nasylstva : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 21.09.2020 № 398/2020 // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy» / Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/2020#Text

9. Poriadok realizatsii pilotnoho proiektu shchodo zaluchennia psykholohiv do kryminalnykh provadzhen za uchastiu malolitnikh, nepovnolitnikh osib cherez rehionalni / mizhrehionalni tsentry z nadannia bezoplatnoi pravnychoi dopomohy : nakaz Ministerstva yustytsii Ukrainy, Ofisu Heneralnoho prokurora, Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 13 kvit. 2023 r. № 1326/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0247-23#Text

10. Poriadok vedennia Koordynatsiinym tsentrom z nadannia pravnychoi dopomohy Reiestru psykholohiv, yaki zaluchaiutsia do kryminalnykh provadzhen za uchastiu malolitnikh, nepovnolitnikh osib cherez rehionalni/mizhrehionalni tsentry z nadannia bezoplatnoi pravnychoi dopomohy : nakaz Ministerstva yustytsii Ukrainy vid 13 kvit. 2023 r. № 1326/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0621-23#Text

11. Melnyk O.V., Popovych M.V. Osoblyvosti provedennia protsesualnoho interviu pid chas rozsliduvannia viiskovykh kryminalnykh pravoporushen. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo. 2026. №93. S. 133-138. https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2026/03/93-part-5-1.pdf.